

Tâhir Efendi Camii'nin mihrabı

lunur. Minber ve vaaz kürsüsü ahşaptır. Sivri bir külâha sahip olan minberin kapısı çanaktan çıkan kenger yapraklarıyla bezemiştir. Alt kattaki mahfile harim kapısının sağındaki merdivenle inilir. Mahfilde asılı duran, "Yâ Hazret-i Bilâl-i Habeşî" yazılı 1242 (1826-27) tarihli panonun sol alt köşesinde Tâhir Efendi'nin ketebe kaydı ile imzası bir istif halinde verilmiştir. Caminin kasetli ahşap tavanının göbeğinde altı kollu yıldız biçimi bulunmaktadır. Yapının meylli çatısının üzeri alaturka kiremitle örtülmüştür. Tek şerefeli, ince gövdeli minaresi alemine doğru ucu uzun bir şekilde sivriltilmiş boğumlu bir külâhla sonlanmaktadır.

Caminin kuzey tarafına denize hâkim setin üzerine Tâhir Efendi'nin inşa ettirdiği mektep ortadan kalkmış, yerine otel yapılmıştır. Tâhir Efendi bu caminin yakınına iki çeşme inşa ettirmiştir. Bunlardan biri yapının üzerinde bulunduğu arazinin eğimini düzleyen, dükkânların olduğu zemin katın güney duvarına gömülü durumdadır. Çeşmenin bugün mevcut olmayan kitabesi 1242 (1826-27) tarihini taşıyordu. Kitabedeki yazılar ve II. Mahmud tuğrası Tâhir Efendi'nin elinden çıkmıştır. Caminin kuzey avlu duvarına bitişik olması muhtemel ikinci çeşme ise günümüze ulaşmamıştır. Caminin üzerinde yer aldığı alanın aşağısında batı istikametine doğru bakan üçüncü bir çeşme daha mevcuttur. Kâzım Çeçen, kitabesi bulunmayan bu çeşmenin bânisinin Tâhir Efendi olması gerektiğini yazarsa da (*Üsküdar Suları*, s. 147) çeşme klasik dönemin mimari özelliklerini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarâyi, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 241; *Sicill-i Osmânî*, III, 245-246; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 85; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, III, 422-423, 480; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi III*, s. 407, rs. 640; a.m.f., *Fâtih Devri Mi'mârisi*, İstanbul 1953, s. 28; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*,

I, 297-300; II, 113-114; Kâzım Çeçen, *Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 147; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 332, 589-590; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 251-255; III, 1114; Enis Karakaya, "Tahir Efendi Camii", *DBİst.A*, VII, 190-191.

ENİS KARAKAYA

TÂHİR b. GALBÛN

(bk. İBN GALBÛN, Ebû'l-Hasan).

TÂHİR b. HÜSEYİN

(طاهر بن الحسين)

Ebû't-Tayyib (Ebû Talha) Tâhir b. el-Hüseyn b. Mus'ab b. Rüzeyk el-Huzâî (ö. 207/822)

Tâhirîler'in kurucusu ve ilk hükümdarı (821-822).

159 (776) yılında doğdu. Soy kütüğü babasının dedesi Rüzeyk'a kadar tesbit edilebilmektedir. Rüzeyk, mevlâsı olduğu Huzâa kabilesinden Ebû Muhammed Talha b. Abdullah el-Huzâî ile birlikte 56 (676) yılında Horasan'a gelmiş, burada Herat haraça âmilliği ve Sistan valiliği yapan Ebû Muhammed'in yanında yetişmiştir. Rüzeyk'ın oğlu Mus'ab, Abbâsî Devleti'nin kurulması için nakib olarak mücadele vermiş, devlet kurulduktan sonra Horasan eyaletine bağlı şehirlerden Bûşenc'in valiliğini yapmış, Mus'ab'ın ardından bu görevi oğlu Hüseyin yürütmüştür. Tâhir b. Hüseyin 180'de (796) Horasan eyaleti valiliğine tayin edilen İbn Mâhân tarafından Bûşenc valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Hâricî reisi Hamza b. Edrek'in (Etrek) Bûşenc'deki isyanını bastırdı. Mâverâünnehir'de büyük bir isyan çıkaran Râfî b. Leys'in Semerkant'ta kuşatılması sırasında Tâhir b. Hüseyin de kumandan sıfatıyla yer aldı. Me'mûn'un Horasan valiliği döneminde Tâhir b. Hüseyin ona bağlı Rey valisi olarak görev yaptı. Tâhir b. Hüseyin'in yıldızı, Halife Emîn'in kardeşi Me'mûn'u veliahtlıktan azletmeye kalkışmasından dolayı patlak veren iç savaşta parladı. Me'mûn, daha sonra veziri yapacağı Fazl b. Sehl'in teklifiyle onu bu savaşta Emîn'e karşı kumandan tayin etti. Savaşın 195'te (811) gerçekleşen daha ilk çatışmasında Tâhir b. Hüseyin, 4000 (veya 5000; 10.000) kişilik ordusuyla Emîn'in 40.000 kişilik orduya sahip kumandanı İbn Mâhân'ı yenilgiye uğrattı. Me'mûn, Tâhir b. Hüseyin'e bu zafer vesilesiyle "Zü'l-yemîneyn, Sâhibü habli'd-dîn" lakaplarını verirken kendisi de

Emîn'e karşı halifelikliğini ilân etti. Tâhir b. Hüseyin, Bağdat'ın ele geçirildiği 198 (813) yılına kadar süren çatışmalarda Emîn'in Abdurrahman b. Cebele, Ahmed b. Mezyed, Abdullah b. Humejd ve Muhammed b. Yezîd gibi kumandanlarını yenerek Me'mûn'u iktidara getirmeyi başardı.

Tâhir b. Hüseyin'in önderliğinde kazanılan zafer, Mâverâünnehir'in de idarî açıdan dahil bulunduğu Horasan bölgesinin Abbâsî Devleti içindeki nüfuzunu bir kat daha arttırdı. Bu ise Araplar karşısında Arap olmayanları temsil eden müslüman Horasan halkının Emevîler'in yıkılışından sonra kazandığı en büyük zaferdi. Bu zaferle Türk ve İranlılar, Araplar karşısındaki üstünlüklerini iyice pekiştirip devlet yönetimindeki yerlerini sağlamıştı. Tâhir b. Hüseyin'in devlet içinde daha fazla öne çıkmasını istemeyen Me'mûn'un veziri Fazl b. Sehl onun büyük nüfuz kazandığı Fars, Ahvaz, Basra ve Kûfe yerine 198 (814) yılında merkezi Rakka olan el-Cezîre, Suriye, Mısır ve Mağrib'i içine alan bölgeye vali tayin edilmesini sağladı. Tâhir b. Hüseyin, Rakka valiliği döneminde el-Cezîre bölgesinde ayaklanan Nasr b. Şebes el-Ukaylî ile altı yıl mücadele etti. Öte yandan Ömer b. Hallâl ve Ebû Abdurrahman es-Süffî'nin Mısır'da çıkardığı karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Fakat hiçbirinde -belki de isteksizliğinden dolayı- yeterince başarı sağlayamadı, daha çok mevcut durumu korumaya çalıştı. Veziri Fazl b. Sehl'e güveni zayıflayan Me'mûn, 204'te (819) Tâhir b. Hüseyin'i Bağdat sâhibü's-şurtalığına getirdi. Oğlu Abdullah ise babasının yerinde Rakka'da göreve devam etti. Tâhir b. Hüseyin, çok geçmeden Halife Me'mûn tarafından ortadan kaldırılacağı en-

Bir yüzünde Herat Valisi Şükr b. İbrâhim, diğer yüzünde Tâhir b. Hüseyin'in lakabı olan "Zü'l-yemîneyn" yazıları olan 206'da (821) Herat'ta basılmış dirhem

dişesine kapılarak 29 Zilkade 205'te (6 Mayıs 821) kendini Horasan valiliğine tayin ettirdi. Bu şekilde Tâhirîler hânedanının temelleri atılmış oldu. Bu arada oğlu Abdullah da Me'mûn'un emriyle Bağdat polis teşkilâtının başına geçti. Böylece Horasan, Bağdat ve Rakka Tâhir b. Hüseyin'in ve oğlunun yönetimine girmiş oldu.

İki yıl kadar süren Horasan valiliği döneminde Tâhir b. Hüseyin bağımsız bir hükümdar gibi davrandı. Ne kendi adına bastırıldığı paraların üzerine Halife Me'mûn'un adını yazdırdı ne de hutbelerde onun adına yer verdi. Me'mûn ile arası gittikçe açılan Tâhir 25 Cemâziyelâhir 207'de (15 Kasım 822) Merv'de vefat etti. Onun Me'mûn'un adamları tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ileri sürülmektedir. Tâhir b. Hüseyin bir yandan Horasan'da barış ortamını sağlamaya, bir yandan da ailesinin hâkimiyetini kökleştirmeye çalıştı. Onun bu konuda büyük çapta başarıya ulaştığı, ölümünden sonra neslinden gelenlerin hem Horasan valiliğini hem Bağdat'taki polis teşkilâtı yöneticiliğini birlikte yürütmesinden anlaşılmaktadır. Askerî ve siyasî niteliklerinin yanı sıra aydın ve kültürlü bir insan olan Tâhir b. Hüseyin dönemin âlimlerinden Abdullah b. Mübârek'in ve amcası Ali b. Mus'ab'ın öğrencisi oldu. Çocuklarının eğitimine büyük önem verdi. Oğulları Abdullah ile Talha'ya bizzat hocalık yaptı. Kaynaklarda bazı şiirleriyle veciz sözlerinin bulunduğu yönelik bilgiler, Tâhir b. Hüseyin'in ayrıca edebî kişiliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Onun konuşmalarında ve yazılarında dili doğru ve akıcı bir üslûpla kullandığı belirtilmektedir. Tâhir b. Hüseyin'in Bağdat polis teşkilâtı yanında Rakka valiliğine tayin edilen oğlu Abdullah'a yazdığı uzun mektup ilk Arapça siyasetnâme örneklerinden kabul edilmektedir. Diğer taraftan bu mektup Tâhir'in siyaset, ilim, din, ahlâk anlayışını ve birikimini ortaya koymasından bakımından büyük önem taşımaktadır. Tâhir b. Hüseyin şairleri de korumuş, onları her yönden desteklemiştir. Mukaddis b. Sayfî el-Halûkî, Ebû Şâs (Gitrîf b. Husayn), Nemerî gibi şairler bunlardandır. Ayrıca şarkıcı ve bestecilere yakınlık göstermiş, kumandanlarından Ahmed b. Saïd el-Mâlikî aynı zamanda Tâhir b. Hüseyin'in şarkıcı ve bestecileri arasında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Tâhir, *Bagdâd fî târihi'l-hilâfeti'l-Abâsiyye*, Kahire 1368/1949, s. 9-10, 20, 22, 24, 26-34, 70-71, 73-74; Dîneverî, *el-Ahbârü't-tuâl*, s. 394-400; Ya'kûbî, *Târih*, II, 436-441, 446, 455, 457; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkûdül-ferid*, II, 204-205, 221-

222, 241-242; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 398-401, 405-406, 412-415, 419-424; IV, 5, 28; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât*, s. 161-167; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, tür.yer.; Gerdîzî, *Zeynü'l-aḥbâr* (nşr. Mirza Muhammed Han Kazvîni), Tahran 1327 hş., s. 1; Hatîb, *Târihu Bagdâd*, IX, 353-354; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 517-523; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXII, 165-174, 176-178, 180, 189-190, 192, 209-210; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 308-310; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 224-227, 235-240, 243-244, 255, 303; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 149-151, 178, 191; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 310; Abbas Pervîz, *Ez Tâhîriyyân tâ Moğûl*, Tahran 1316 hş., s. 2, 6; Saïd-i Nefîsî, *Târih-i Hânedân-ı Tâhiri -I- Tâhir b. Hüseyin*, Tahran 1335 hş., s. 26, 43-44, 64-67, 84, 118, 145-146; C. E. Bosworth, "The Tâhirids and Saḫârîds", *CHIr.*, IV, 95; R. N. Frye, *The Golden Age of Persia*, London 1988, s. 188-189; Abbas İkbâl, *Târihu İrân ba'de'l-İslâm min bidâyeti'd-devleti't-Tâhîriyye hattâ nihâyeti'd-devleti'l-Kâcâriyye: 205/820-1343/1925* (trc. M. Alâeddin Mansûr), Kahire 1989, s. 13 vd.; Hasan Kurt, *Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, Ankara 2002; a.mlf., "Orta Asya'nın Etnik ve Kültürel Kimliğinde Türklerin Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, XII/3-4, Ankara 1999, s. 353-358; Fikret Işıltan, "Tâhir b. Hüseyin", *İA*, XI, 631-635; W. Barthold, "Tâhirîler", *a.e.*, XI, 636.

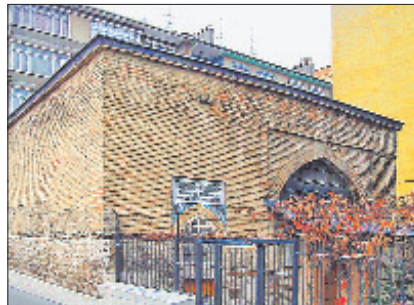
HASAN KURT

TÂHİR ile ZÜHRE

Türk halk hikâyesi.

Türk kaynaklı olması bakımından Türk halk hikâye geleneği içinde ayrı bir yeri olan Tâhir ile Zühre, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar bütün Türk boyları ve Türkler'le yakın münasebetleri olan Arnavutlar'dan Ermeniler'e kadar çeşitli milletler arasında tercüme ya da adaptasyon yoluyla yayılmış ve büyük ilgi görmüştür. Doğu Anadolu'da sözlü gelenek içinde Tâhir Mirza ismiyle de anılan hikâye halen yaşamaktadır. Yapısı ve konusu açısından bir-

Konya'da Tâhir ile Zühre Mescidi

çok Türk halk hikâyesi özelliklerini taşıyan Tâhir ile Zühre karagöz ve orta oyunu repertuarında da yer almıştır. Bunda Tâhir'in bâdeli âşık kabul edilerek kendisine bir çeşit kutsiyet atfedilmesi ve hikâyenin trajik sonla bitmesinin de etkisi vardır. Günümüzde biri Konya'da, diğeri Malazgirt'e bağlı Banu köyünde bulunan iki mezar bu âşıkların türbeye olduğu inancıyla ziyaret edilmektedir. Yine Konya'nın Beyhekim mahallesindeki bir mescidin adı Tâhir ile Zühre Mescidi olup son cemaat yerindeki iki sandukanın Tâhir ile Zühre'ye ait olduğu inanılmaktadır.

Fikret Türkmen, hikâyenin konusunun astrolojik tasavvur ve inançlardan kaynaklandığını ileri sürerek kahramanların adlarıyla gök cisimleri arasında ilişki kurar (*Tahir ile Zühre*, s. 162-163). Kahramanlık hikâyelerinden aşk hikâyelerine geçiş döneminin ürünü sayılması gereken Tâhir ile Zühre hikâyesinin konusu şöyledir: Çocukları olmayan bir padişahla veziri tebdîli kıyâfet ederek yola çıkarlar. Çarşıda rastladıkları yaşlı bir dervişin, "Allah bana 1000 altın verenin ne muradı varsa versin" sözü üzerine padişah, "Çocuğum olsun diye harcadığım paraların hiçbir faydasını görmedim. Şu dervişe para vereyim, belki duası kabul olur" deyip istediği parayı verir. Yollarına devam eden padişahla veziri remil bakan bir derviş görerek yanına giderler. Padişah dervişe gönüllerinden geçen şeyin ne olduğunu sorunca derviş kendilerinden birinin padişah, birinin vezir, gönüllerinden geçenin de evlât arzusu olduğunu söyler. Bunun üzerine padişah dervişten yardım ister. Derviş cebinden çıkardığı bir elmayı ikiye böler; yarısını padişaha, yarısını vezire verip elmaları bu gece yemelerini, Allah'ın izniyle padişahın kızı, vezirin oğlu olacağını, kızın adını Zühre, oğlanın adını Tâhir koymalarını, evlilik çağlarını geldiğinde bunları evlendirmelerini, aksi halde âşklarının destan olup kıyamete kadar söyleneceğini belirtir. Padişahla vezir dervişin söylediklerini yapar ve padişahın bir kızı, vezirin de oğlu dünyaya gelir. Beraber büyüyen Tâhir ile Zühre evlilik çağına gelince birbirlerine âşık olurlar. Ancak padişah, eşinin karşı çıkması yüzünden dervişin sözüne uymaz ve kızını vezirin oğluna vermez. Padişahın eşi, yaptırdığı büyü ile de padişahı Tâhir'e düşman eder ve onu sürgüne göndertir; Mardin'de zindana atılan Tâhir birçok çileye katlanır; fakat Zühre'den vazgeçmez. Bunun üzerine padişah Tâhir'i idam ettirmeye karar verir. İdamı götürülürken iki rek'at namaz izni isteyen Tahir namazdan sonra canını al-